

Współdziałanie Polskiej Akademii Nauk z towarzystwami naukowymi z zakresu rolnictwa, leśnictwa i weterynarii

Andrzej Grzywacz

Zastępca Przewodniczącego Wydziału V PAN

Wstęp

Spółeczny ruch naukowy charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem tworzących go towarzystw, stowarzyszeń i fundacji pod względem zadań, struktur organizacyjnych, okresu powstania, statusu społecznego i naukowego członków, form i metod działalności, zasad finansowania, wydawanych publikacji itd. Wszystkie organizacje łączy natomiast podstawowy cel funkcjonowania – rozwój nauki oraz upowszechnianie wyników badań i wiedzy naukowej.

Dawniej towarzystwa naukowe skupiały głównie ludzi nauki, pracowników uniwersytetów oraz innych uczelni wyższych, instytutów i placówek naukowych. Współcześnie grupują w coraz większym stopniu także przyjaciół i miłośników wiedzy, środowiska zainteresowane poszerzaniem swojej specjalistycznej wiedzy zawodowej, a także mecenasów i sponsorów działalności naukowej i popularyzatorskiej.

W Europie towarzystwa naukowe istniały od wieków, w Polsce dopiero od wieku XIX, będąc społecznymi, dobrowolnymi stowarzyszeniami pracowników i miłośników nauki. Formy organizacji i działalności towarzystw zmieniały i zmieniają się w zależności od rozwoju społeczno-gospodarczego, procesów rozwojowych kultury i nauki, rytmów transformacyjnych cywilizacji [3].

Najczęściej społeczny ruch naukowy dzieli się na **towarzystwa ogólne**, o charakterze akademickim, np. Polska Akademia Umiejętności, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Towarzystwo im. Marii Konopnickiej, Towarzystwo Popierania i Krzewienia Nauki; **towarzystwa regionalne**, np. Towarzystwo Naukowe Płockie, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyśle; **towarzystwa specjalistyczne**, np. Polskie Towarzystwo Leśne, Polskie Towarzystwo Zootechniczne, Polskie Towarzystwo Gleboznawcze; **stowarzyszenia naukowo-techniczne**, np. Polskie Towarzystwo Chirurgów Drzew, Sto-

warzyszenie Inżynierów i Techników Wodnych i Melioracyjnych, Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Rolnictwa; **fundacje**, np. Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Kasa im. J. Mianowskiego – Fundacja Popierania Nauki, Wielkopolska Fundacja Naukowa im. prof. T. Perkitnego, Fundacja Green Park, Fundacja Homo et Planta [4].

Wydział Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych PAN w szczególności interesuje się działalnością 17 towarzystw naukowych specjalistycznych. Współdziałanie z grupą tych towarzystw jest przedmiotem tego opracowania.

Towarzystwa z zakresu nauk rolniczych, leśnych i weterynaryjnych

Rozbiory przerwały na 123 lata samodzielny byt państwa polskiego. Tereny kraju znalazły się w obrębie trzech państw, dzieląc losy tych organizmów, z całą ich specyfiką, prawem, sytuacją społeczno-gospodarczą i polityczną. Jednak mimo realizacji polityki imperialnej, poważnych represji, wynaradawiania ludności polskiej, nigdy nie został przerwany byt narodowy. Przeciwnie, wzmogło to powstanie różnorodnych form oporu i samoorganizacji, wzrost postaw patriotycznych. Stosunkowo największą autonomię miały tereny zaanektowane przez monarchię austro-węgierską, dlatego nieprzypadkowo na tym terenie powstały najstarsze, działające obecnie polskie towarzystwa rolnicze (w szerokim znaczeniu tego terminu). We Lwowie powstało Galicyjskie (Polskie) Towarzystwo Leśne (1882), a w Krakowie Towarzystwo Ogrodnicze (1893). Inne, powstałe w tamtym okresie towarzystwa, które możemy nazwać prekursorskimi, nie przetrwały do dzisiaj, np. Towarzystwo Gospodarki Wschodniej Małopolski we Lwowie (1829), Towarzystwo Rolnicze Krakowskie (1845), Galicyjskie Towarzystwo Weterynaryjne, powstałe we Lwowie w 1885 r. [5]. Trudna sytuacja polityczna na początku XX wieku, wybuch I wojny światowej spowodowały, że nie zdynamizował się społeczny ruch naukowy, nie powstały w Galicji dalsze towarzystwa o interesującym nas charakterze specjalistycznym. Nadal nie było żadnych tego typu polskich towarzystw w zaborze rosyjskim i pruskim. Dopiero po odzyskaniu niepodległości powstało Polskie Towarzystwo Zootechniczne (1922), a pod koniec międzywojennego dwudziestolecia zawiązano Polskie Towarzystwo Gleboznawcze (1936).

Towarzystwa powstałe pod zaborem austriackim, po odzyskaniu niepodległości Polski, rozpoczęły działania nad utworzeniem takich struktur, które obejmowały już cały obszar kraju w nowych granicach. Na przykład Galicyjskie Towarzystwo Leśne przekształcono w 1919 r. w Małopolskie Towarzystwo Leśne, a w 1925 r. w Polskie Towarzystwo Leśne. Przyjęto wówczas zgodnie formułę, że nie jest to nowa organizacja, a kontynuacja dawnej w nowych warunkach ustroju państwa, że „Towarzystwo

nie było nigdy galicyjskie, ani małopolskie, lecz zawsze było Polskim Towarzystwem Leśnym, zmuszonym tylko przez warunki historyczne do działania na części obszaru Polski, lecz myślące i działające w kategoriach ogólnopolskich” [1].

Po wybuchu II wojny światowej, w latach 1939–1945 działalność towarzystw naukowych została przerwana lub miała szczątkowy, konspiracyjny charakter, majątek na ogół uległ zniszczeniu, w tym bezcenne zbiory biblioteczne. Na początku 1946 r. towarzystwa wznowiły działalność w warunkach zmienionego ustroju społeczno-politycznego, zaczęły powstawać również nowe. W okresie 1947–1987 powstało 6 nowych towarzystw: Polskie Towarzystwo Nauk Weterynaryjnych (1952), Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne (1971), Polskie Towarzystwo Nauk Agrotechnicznych (1983), Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych (1987) oraz Pszczelnicze Towarzystwo Naukowe (1987). Po roku 1989, w nowych, w pełni demokratycznych warunkach społeczno-politycznych nastąpiło kolejne ożywienie w zakresie tworzenia struktur społecznego ruchu naukowego, powstało 7 nowych towarzystw: Polskie Towarzystwo Technologów Żywności (1990), Polskie Towarzystwo Inżynierii Rolniczej (1991), Polskie Towarzystwo Rozwoju Ziem Górskich (1992), Polskie Towarzystwo Łubinowe (1992), Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego (1993), Polskie Towarzystwo Agrofizyczne (1996), Polskie Towarzystwo Biologii Rozrodu (1998).

Prócz wymienionych powyżej, funkcjonują również niedawno utworzone towarzystwa o profilu zainteresowań Wydziału V PAN, o których działaniu nie mamy jednak szczegółowych danych, np. Polskie Towarzystwo Rolnicze – Federacja Nauki i Postępu Rolniczego CEKOP (Puławy), Stowarzyszenie Rozwoju Rybołówstwa (Gdynia) lub też towarzystwa nauk ekonomicznych w części zajmujące się rolnictwem i gospodarstwem wiejskim, np. Polskie Towarzystwo Ekonomiki Gospodarstwa Domowego (1990), Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu (1993). Dla pełnego obrazu społecznego ruchu naukowego należy wymienić stowarzyszenia naukowo-techniczne, które wśród swoich zadań statutowych mają działalność przyczyniającą się do rozwoju nauki, krzewienia dorobku naukowego w społeczeństwie oraz wdrażanie osiągnięć nauki do praktyki, są to: Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Wodnych i Melioracyjnych (1911), Stowarzyszenie Techników Cukrowników (1919), Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Przemysłu Spożywczego (1946), Stowarzyszenie Papierników Polskich (1946), Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa (1951), Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Rolnictwa (1953), Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Ogrodnictwa (1958), Polskie Towarzystwo Inżynierii i Techniki Przetwórstwa Spożywczego SPOMASZ (1989), Polskie Towarzystwo Inżynierii Ekologicznej (1990), Polskie Towarzystwo Chirurgów Drzew (1991) [4].

Spośród 17 towarzystw naukowych analizowanych w tym opracowaniu – 2 powstały w okresie „galicyjskim”, w XIX w. na ziemiach polskich pod zaborem austriackim, 2 powstały w 20-leciu międzywojennym, 6 w okresie Polskiej Rzeczypo-

spolitej Ludowej oraz 7 w ostatnim okresie, tzw. III Rzeczypospolitej. Analizując okresy powstawania towarzystw można stwierdzić, że niezależnie od potrzeb naukowych i społecznych inspirujących grupy założycielskie do ich rejestracji, nie małą rolę odgrywa tu sytuacja polityczna kraju i tzw. klimat społeczny. Należy zwrócić uwagę, że chociaż najstarsze z tej grupy, PT Leśne działa już od 120 lat, to ponad 76% towarzystw powstało po II wojnie światowej, a aż 41% zawiązało się w ostatniej dekadzie, po 1990 r.

Opierając się wyłącznie na nazwie towarzystwa, to tylko dwa z nich mają charakter regionalny, nie obejmujący obszarem działania całego kraju, są to: Towarzystwo Ogrodnicze w Krakowie oraz Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego. Chociaż gdy pod uwagę weźmie się aspekt geograficzny zainteresowań, to trudno również rolę ogólnopolską przypisać PT Rozwoju Ziemi Górskich.

Towarzystwami jednolitymi, nie mającymi struktur wewnętrznych tzn. bez podziału na oddziały, komisje problemowe, sekcje, są najczęściej te, które mają charakter regionalny, powstały stosunkowo niedawno, mają niedużą liczbę członków, monodyscyplinarny obszar zainteresowań naukowych, np. Towarzystwo Ogrodnicze w Krakowie, PT Biologii Rozrodu, PT Łubinowe, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego. Pozostałe posiadają ukształtowaną strukturę wewnętrzną, niekiedy jest ona słabiej zarysowana, np. PT Rozwoju Ziemi Górskich ma 3 koła terenowe, aż po niezmienny, od dziesiątków już lat ukształtowany podział na oddziały terenowe i komisje (sekcje) problemowe. Ilość oddziałów terenowych w poszczególnych towarzystwach jest zróżnicowana, od 6 w PT Nauk Ogrodniczych, po 8–10 np. w PT Fitopatologicznym i PT Zootechnicznym, po 12–15 np. w PT Agrotechnicznym, PT Gleboznawczym, aż po 19 w PT Nauk Weterynaryjnych i 20 w PT Leśnym. Nie stwierdzono wśród towarzystw naukowych podziału na oddziały terenowe, odpowiadające podziałowi administracyjnemu kraju na poszczególne województwa. W 2002 r. siedziby zarządów głównych towarzystw znajdowały się w 7 miastach, najwięcej z nich miało siedzibę w Warszawie – 6 i Krakowie – 5, dwa towarzystwa mają siedzibę w Lublinie oraz po jednym towarzystwie w Bydgoszczy, Olsztynie, Poznaniu i Puławach. Wszystkie towarzystwa mają siedziby w miastach, gdzie działają wyższe uczelnie rolnicze, gdzie znajdują się środowiska naukowe w zakresie szeroko rozumianych nauk rolniczych.

Rozpiętość w zakresie ilości członków pomiędzy charakteryzowanymi towarzystwami jest dość znaczna, od 78 osób należących do PT Łubinowego, do 3130 osób zrzeszonych w PT Leśnym. Przyjmując dość arbitralnie zasady podziału, pogrupowano towarzystwa na 5 klas pod względem ilości członków indywidualnych (bez członków zbiorowych i wspierających), według stanu na koniec 2000 r. [4]. Do towarzystw:

— bardzo małych (do ok. 75 członków) należy PT Łubinowe;

- małych (76–250 członków) zaliczono PT Agrofizyczne, PT Biologii Rozrodu, PT Rozwoju Ziemi Górskich, Pszczelnictwo TN, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Towarzystwo Ogrodnicze w Krakowie;
- średnich (251–750 członków) należy PT Inżynierii Rolniczej, PT Fitopatologiczne, PT Nauk Ogrodniczych, PT Technologów Żywności, PT Rolnicze – Federacja Nauki i Postępu Rolniczego CEKOP, PT Nauk Agronomicznych, PT Gleboznawcze;
- dużych (751–1500 członków) należy PT Zootechniczne i PT Nauk Weterynaryjnych;
- bardzo duże (ponad 1500 członków) należy PT Leśne.

Liczebność towarzystwa nie jest jednoznaczną cechą jego charakteru. W znacznej części towarzystw ok. 75–80% członków stanowią pracownicy nauki, specjalizujący się w danej dyscyplinie lub naukach pokrewnych. W innych towarzystwach członkami prócz naukowców są także producenci, kolekcjonerzy, nauczyciele, miłośnicy wiedzy zainteresowani, np. pszczelnictwem (Pszczelnictwo TN), ogrodnictwem na własnej działce (Towarzystwo Ogrodnicze w Krakowie). W niektórych towarzystwach szczególnie tych dużych, członkami są osoby zawodowo pracujące w określonej branży, zainteresowane własnym rozwojem, osiągnięciami nauki i wdrażaniem ich do praktyki, np. leśnicy zatrudnieni w Lasach Państwowych i parkach narodowych (PT Leśne), lekarze weterynarii pracujący w różnych strukturach tej służby (PT Nauk Weterynaryjnych). W tego typu towarzystwach pracownicy nauki stanowią najczęściej 15–20% członków. Oznacza to, że towarzystwa specjalistyczne mają różny charakter: naukowy, naukowo-branżowy, naukowy ze znacznym udziałem działalności społecznie użytecznej na rzecz konkretnej branży gospodarczej i związanego z nim środowiska zawodowego.

Po zapoznaniu się z treścią statutów najstarszych towarzystw, można z pewnym uproszczeniem stwierdzić, że mimo bardzo dużych zmian jakie nastąpiły w Polsce, nauce światowej i polskiej od XIX wieku, to wówczas sformułowane cele i zadania tych towarzystw pozostają generalnie nadal aktualne, np. „wzajemna wymiana zdań i doniesień na walnych zgromadzeniach, zebraniach towarzyskich i ogólnych zjazdach, urządzanie odczytów i wydawanie pism fachowych, nakłady dzieł w języku polskim, zakładanie i utrzymanie biblioteki, wnoszenie memoriałów i petycji do władz, udzielanie fachowych opinii i rad, zwiedzanie różnorodnych obiektów leśnych i przyrodniczych, utrzymywanie znajomości osobistej między członkami” – to wyjątki ze statutu Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego z 1895 r. [1]. Statuty towarzystw utworzonych w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej najczęściej jako cel wyznaczają: „propagowanie postępów wiedzy”, „dążenie do rozwoju nauk”, „opieranie rozwoju i popularyzacja postępów nauki”, „prowadzenie, promocja i upowszechnianie wiedzy”, „przyczynianie się do rozwoju nauk”, „upowszechnianie nauki w zakresie ...”, „rozwijanie społecznej, naukowej i dydaktycznej działalności członków towarzystw”, „inicjowanie, popieranie i prowadzenie prac naukowo-badawczych oraz wdrażanie postępu naukowo-technicznego”, „przyczynianie się do

rozwoju nauk, krzewienia ich dorobku w społeczeństwie oraz współdziałanie we wdrażaniu osiągnięć nauki do praktyki a także integracja środowiska naukowego i zawodowego” [6]. W większości wypadków ogólne cele dzisiaj działających towarzystw są podobnie sformułowane. Dlatego też organizowanie zjazdów naukowych, sympozjów i konferencji, posiedzeń i zebrań naukowych z referatami, było i jest najczęstszą formą aktywności towarzystw. Tego typu imprezy naukowe, niekiedy z udziałem naukowców z zagranicy, organizowane są wspólnie z komitetami naukowymi Polskiej Akademii Nauk, wydziałami Polskiej Akademii Umiejętności oraz towarzystwami regionalnymi. Dawniej, a dzisiaj już znacznie rzadziej, towarzystwa prowadziły, koordynowały, a nawet finansowały lub częściowo dotowały badania naukowe. Niektóre towarzystwa były inicjatorami i organizatorami wypraw naukowych i eksploracyjnych na różnych kontynentach.

Bardzo duży wkład mają towarzystwa w popularyzację wiedzy: odczyty, pogadanki dla młodzieży szkolnej i dorosłych; wystawy, targi owocowo-warzywne, prowadzenie wzorcowych sadów i działek pracowniczych, organizacja i udział w akcjach zalesień i zadrzewień; pokazy filmowe; współpraca z mediami (prasa, radio, telewizja); organizacja wycieczek dla członków towarzystwa do muzeum, zakładów pracy, rolniczych i leśnych zakładów doświadczalnych, obiektów przyrodniczych, organizacja różnorodnych wycieczek dla młodzieży szkolnej i udział w ich edukacji; wydawanie broszur i publikacji popularno-naukowych dla różnych grup społecznych. W części towarzystw istnieją oddzielne komisje (sekcje) w sposób szczególny zajmujące się popularyzacją wiedzy. Niektóre towarzystwa prowadzą specjalistyczne biblioteki o centralnym charakterze lub w formie rozproszonej w poszczególnych oddziałach. Przy części bibliotek znajdują się ośrodki bibliografii i dokumentacji naukowej, opracowujące polską bibliografię danej dziedziny nauki. Niektóre towarzystwa mogą się poszczycić posiadaniem bibliotek o imponujących i unikatowych zbiorach.

Towarzystwa przygotowują memoriały i opinie do najwyższych władz w państwie na temat aktualnych problemów nauki, życia społecznego, ważnych spraw dotyczących konkretnych sfer działalności gospodarczo-społecznej (rolnictwa, leśnictwa, ochrony przyrody itp.). Dość często towarzystwa jako zbiorowy ekspert opiniują projekty ustaw i rozporządzeń, a także uczestniczą w tworzeniu programów nauczania różnych przedmiotów zawodowych z zakresu rolnictwa, leśnictwa i weterynarii w szkołach średnich i wyższych. Niektóre towarzystwa wypowiadały się o reformie studiów, tzw. sylwetkach absolwentów, polityce zatrudnieniowo-kadrowej w szkolnictwie i zakładach pracy.

Towarzystwa są organizatorami szkoleń, np. dotyczących metod pracy naukowej, metod diagnostycznych i analitycznych, zabiegów uprawowych i ochronnych roślin, hodowli różnych grup zwierząt, fotografii przyrodniczej, mikrofotografii, informatyki i opracowywania wyników badań. PT Inżynierii Rolniczej organizuje zimowe i letnie szkoły metodologii nauki, cieszące się dużym zainteresowaniem wśród młodych pracowników nauki z obszaru techniki rolniczej i leśnej oraz z szeroko rozumianego

kompleksu gospodarki żywnościowej. Nieliczne tylko towarzystwa prowadzą działalność usługowo-gospodarczą, np. PT Gleboznawcze wykonuje usługi z zakresu gleboznawstwa i chemii rolnej (mapy gleb, pomoce naukowe, prototypy aparatury gleboznawczej, ekspertyzy melioracyjne i gruntowo-glebowe, analizy fizykochemiczne gleb); PT Leśne jest organizatorem i wykonawcą ekspertyz i prac badawczych zleczanych przez Lasy Państwowe; niektóre towarzystwa dawniej prowadziły własne terenowe stacje badań przyrodniczych.

Towarzystwa prowadzą współpracę z zagranicą polegającą na zapraszaniu, na zasadach wzajemności, naukowców do wygłoszenia referatów na zjazdach naukowych, wymianie grup tzw. bezdewizowych w celu zwiedzenia placówek i laboratoriów, wymianę doświadczeń, zapoznania się z praktycznymi osiągnięciami nauki. Ponad połowa towarzystw należy do różnego typu federacji, unii, stowarzyszeń międzynarodowych (światowych, europejskich) grupujących towarzystwa z licznych krajów o podobnym charakterze działania i zainteresowań. Niektóre z towarzystw należą do 2–3 tego typu międzynarodowych organizacji. W Polsce odbywały się także kongresy organizacji, do których należą nasze towarzystwa naukowe. Wykaz tych międzynarodowych zrzeszeń, do których należą towarzystwa, zawiera Informator Nauki Polskiej (2000).

Towarzystwa przyznają nagrody za działalność naukową lub za najlepszy, najbardziej naukowo wartościowy artykuł, który w danym roku ukaże się w czasopiśmie wydawanym przez towarzystwo. Nagrody lub medale są przyznawane za wyróżniające się podręczniki, książki i monografie. Niektóre towarzystwa prowadzą konkursy na najlepsze prace magisterskie lub doktorskie. Na przykład PT Zootechniczne konkursy na najlepsze prace magisterskie z zakresu zootechniki prowadzi od 17 lat, w 2000 r. zgłoszono 36 prac, a wyróżniono 10 z nich. Towarzystwa za zasługi dla swojego rozwoju i za całokształt działalności naukowej przyznają wysoko cenione w środowisku członkostwa honorowe, medale i odznaki honorowe. W części towarzystw dużą uwagę przywiązuje się do organizacji jubileuszów związanych z członkami towarzystwa, datami wielkich odkryć naukowych, rocznicami urodzin wybitnych naukowców i działaczy (organizacja sesji jubileuszowych, tablice pamiątkowe, pomniki, renowacja nagrobków, specjalne wydawnictwa). Także towarzystwa otrzymują za działalność naukową, popularyzatorską i społeczną odznaczenia państwowe i resortowe oraz różnego typu nagrody – dotyczy to towarzystwa jako organizacji i poszczególnych zasłużonych członków towarzystw.

Bardzo ważną dziedziną działalności towarzystw jest wydawanie czasopism naukowych oraz różnego typu książek. Towarzystwa do tej pory wydały imponującą ilość pozycji zwartych: książek, monografii, encyklopedii, słowników terminologicznych, fachowych słowników wielojęzycznych, niekiedy podręczników akademickich i dla potrzeb szkół średnich, wysokonakładową literaturę popularno-naukową. Do bardziej znanych czasopism naukowych wydawanych przez analizowane towarzystwa specjalistyczne należą: Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego – *Wieś i Doradztwo*; PT Fitopatologiczne – *Phytopathologia Polonica*; PT Gleboznaw-

cze – *Roczniki Gleboznawcze, Prace Komisji Naukowych PTG*; PT Inżynierii Rolniczej – *Problemy Inżynierii Rolniczej, Inżynieria Rolnicza, Nauka o Praktyce Rolniczej*; PT Leśne – *Sylvan*, PT Nauk Agrotechnicznych – *Fragmenta Agronomica*; PT Nauk Ogrodniczych – *Folia Horticulturae*; Towarzystwo Ogrodnicze w Krakowie – *Hasło Ogrodnicze*; PT Nauk Weterynaryjnych – *Medycyna Weterynaryjna*; PT Rozwoju Ziem Górskich – *Wiadomości Ziem Górskich, Problemy Rozwoju Ziem Górskich* (wspólnie z Komitetem Zagospodarowania Ziem Górskich PAN); PT Technologów Żywności – *Polish Journal of Food and Nutrition Sciences* (wspólnie z PT Nauk Żywnościowych), *Żywność, Technologia, Jakość*; PT Zootechniczne – *Przegląd Hodowlany*; Pszczelnicze TN – *Pszczelnictwo, Pszczelnicze Zeszyty Naukowe* (współwydawca).

Warto przypomnieć, że niektóre z czasopism mają dużą wartość historyczną, np. *Sylvan*, organ PT Leśnego, wychodzi od 1820 r. (czasopismem towarzystwa jest od 1883 r.), dzisiaj ten miesięcznik należy do najstarszych czasopism nauk leśnych na świecie, wychodzi w nakładzie 1,8 tys. egzemplarzy. Część z wydawanych przez towarzystwa czasopism ma również długi rodowód, publikowane są od 70–80 lat, odegrały znaczącą rolę w rozwoju poszczególnych dyscyplin nauki, mają wysoką renomę krajową wg oceny Komitetu Badań Naukowych, np. *Phytopathologia Polonica, Folia Horticulturae, Sylvan, Polish Journal of Food and Nutrition Sciences* oraz międzynarodową (lista filadelfijska, wysoki „impact factor” indeksacja przez liczne czasopisma referencyjne), np. *Medycyna Weterynaryjna*. Tak wysoki poziom merytoryczny i edytorski części czasopism, to efekt pracy, najczęściej społecznej, całych pokoleń autorów, redaktorów, recenzentów – członków towarzystwa. Wobec wzrostu kosztów wydawania czasopism, towarzystwa ustawicznie borykają się z kłopotami finansowymi, zdobywaniem środków na kontynuację wydań swoich czasopism (dotacje KBN pokrywają tylko część kosztów).

Do bardzo ważnych osiągnięć towarzystw naukowych należy zaliczyć zdobycie znacznego autorytetu i to nie tylko w społeczności pracowników naukowych. Towarzystwa, jako organizacje autonomiczne i samorządowe, będąc dobrowolnymi zrzeszeniami specjalistów, posiadając władzę pochodzącą z demokratycznych wyborów, są w rzeczywistości samorządem środowiskowym. Mogą dzięki temu być niezależnym, zbiorowym ekspertem i opiniodawcą. Towarzystwa korzystają z tego typu uprawnień i wypowiadają się w sprawach nauki, środowiska zawodowego, ale również w wielu sprawach społeczno-politycznych i gospodarczych, wystosowują memoriały i opinie (stanowiska) do najwyższych władz państwa. Na przykład liczna grupa towarzystw na czele z Polskim Towarzystwem Leśnym wielokrotnie wypowiadała się przeciwko planowanej reprivatyzacji i prywatyzacji lasów w naszym kraju (w roku 1998 i 1999) oraz traktowaniu lasów jako dobra zamiennego (przekazywanego w naturze) za utracone w trakcie nacjonalizacji mienie. Towarzystwa wypowiadały się w sprawie trudnej sytuacji nauki polskiej oraz sposobów jej finansowania, o pro-

jektach reform prawa szkolnictwa wyższego, bardzo złożonej sytuacji rolnictwa i polskiej wsi.

Trudną do przecenienia rolą towarzystw jest ich funkcja integrująca wszystkie ośrodki, placówki i pionierzy nauki. W towarzystwach współdziałają w zakresie prowadzenia prac badawczych i upowszechniania wiedzy, działalności wydawniczej i organizacji spotkań (tzw. życia naukowego), współpracy naukowej z zagranicą – pracownicy uczelni wyższych, instytutów PAN i instytutów resortowych, pracownicy placówek naukowych danej i pokrewnych dyscyplin znajdujących się na terenie całego kraju. Rola integrująca polega również na ścisłym współdziałaniu środowiska pracowników nauki z praktyką gospodarczą, społeczną i edukacyjną oraz z tzw. przyjaciółmi nauki – amatorami, kolekcjonerami, producentami i hodowcami, młodzieżą szkolną. Integracja ma charakter dobrowolny, koleżeński, wynikający z pasji, zainteresowania wspólnym obszarem wiedzy. Towarzystwa są miejscem wykorzystania tzw. pozytywnej energii społecznej na rzecz pracy ogólnie użytecznej dla dobra nauki, rozwoju kraju, ochrony zasobów przyrodniczych itp. Towarzystwa naukowe są „czwartym pionem” nauki obok uczelni wyższych, placówek Polskiej Akademii Nauk oraz jednostek badawczo-rozwojowych (resortowych).

Współdziałanie Polskiej Akademii Nauk z towarzystwami naukowymi

Towarzystwa samodzielnie działały i działają w oparciu o statuty, własne programy i fundusze, według najlepszych tradycji i aktualnych możliwości kadrowych i finansowych. Bezpośrednio w latach powojennych istniejące wówczas towarzystwa specjalistyczne były dofinansowane z budżetu państwa poprzez Ministerstwo Oświaty. Po utworzeniu w 1952 r. Polskiej Akademii Nauk zdecydowano, aby ta instytucja objęła opieką merytoryczną i finansową towarzystwa naukowe [5].

Jak podaje Rutkowski [5] za pośrednictwem PAN w końcu lat osiemdziesiątych dofinansowywano działalność 6 ogólnych towarzystw naukowych o charakterze akademickim i 84 towarzystwa specjalistyczne. Podobną opiekę nad towarzystwami medycznymi w tym okresie sprawowało Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, nad towarzystwami kulturalnymi Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz właściwe terytorialnie Urzędy Wojewódzkie, a nad stowarzyszeniami naukowo-technicznymi Naczelna Organizacja Techniczna (dofinansowywana z budżetu państwa). Towarzystwa, aby być dofinansowanymi przez PAN, przechodziły przez tzw. proces afiliacji, czyli wyrażenia chęci dobrowolnego współdziałania, poddania się nadzorowi przez właściwy problemowo Wydział oraz dokonywania przez niego kontroli, w tym rozliczeń finansowych przyznawanych przez Akademię środków. Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych afiliował, współpracował i dofinansowywał 10 towarzystw specjalistycznych:

PT Leśne, PT Zootechniczne, PT Gleboznawcze, PT Nauk Weterynaryjnych, PT Fitopatologiczne, PT Nauk Agrotechnicznych, PT Nauk Ogrodniczych, PT Rozwoju Ziemi Górskich, a po roku 1990 afiliował ale już bez dofinansowania, które zostało wówczas zniesione, także PT Technologów Żywności oraz PT Inżynierii Rolniczej. Afiliowane towarzystwo składało Wydziałowi V PAN sprawozdanie ze swej działalności, rozliczało się z finansowych dotacji, a prezes (przewodniczący) towarzystwa wchodził automatycznie (bez procedury wyborczej, na zasadach kooptacji) w skład odpowiedniego komitetu naukowego (najczęściej był również członkiem prezydium komitetu).

W 1992 r. dofinansowanie działalności towarzystw i stowarzyszeń przejął Komitet Badań Naukowych, który zaprzestał zasilać finansowo działalność statutową, utrzymując dofinansowanie utrzymania bibliotek towarzystw. KBN ma również częściowy udział w kosztach tzw. działalności celowej, to jest wydawaniu czasopism i organizacji konferencji naukowych. Wydział V PAN utrzymuje kontakty, interesuje się działalnością 4 tzw. towarzystw współpracujących z Akademią: PT Agrofizycznym, PT Biologii Rozrodu, Pszczelnictwem PT oraz PT Łubinowym. Nie ma kontaktów i wypracowanych form współpracy z Towarzystwem Ogrodniczym w Krakowie, Polskim Towarzystwem Rolniczym – Federacją Nauki i Postępu Rolniczego CEKOP oraz Małopolskim Stowarzyszeniem Doradztwa Rolniczego.

W trakcie rozmów ze starszymi wiekiem działaczami towarzystw specjalistycznych, padają przeważnie pozytywne opinie o okresie bezpośredniego współdziałania Akademii Nauk z towarzystwami, które zostało przerwane po roku 1990, kiedy to towarzystwa przestały korzystać z pewnych przywilejów.

Już bezpośrednio po 1945 r. rozpoczęły się dyskusje nad potrzebą powołania organizacji reprezentującej i jednoczącej społeczny ruch naukowy, pomysły i propozycje przybierały różne formy. Dopiero jednak w 1963 r. Prezydium PAN powołało Radę Towarzystw Naukowych i Upowszechniania Nauki, która w 1975 r. została podzielona na Radę Towarzystw Naukowych oraz utworzoną w 1980 r. Radę Upowszechniania Nauki. Rada Towarzystw Naukowych przechodziła różne zmiany organizacyjne i kompetencyjne. W Statucie PAN z 1970 r. zapisano, że Akademia sprawuje opiekę nad towarzystwami naukowymi, a Rada jest organem doradczo-opiniotwórczym Prezydium PAN w sprawach społecznego ruchu naukowego. Ustawa o PAN z 1997 r. umocowała formalnie Radę Towarzystw Naukowych, a od 1999 r. (zgodnie z ustawą) działa ona na prawach komitetu problemowego przy Prezydium PAN. W skład Rady wchodzi na zasadach wyboru przedstawiciele wszystkich grup towarzystw. Rada czuwa nad właściwymi warunkami i rozwojem działalności towarzystw, współpracuje z Radą Upowszechniania Nauki, komitetami naukowymi PAN, Komitetem Badań Naukowych. Niestety ma dość ograniczone możliwości wykonawcze [5].

W pracach Rady uczestniczą przedstawiciele wszystkich grup towarzystw naukowych, zespół towarzystw nauk rolniczych, leśnych i weterynaryjnych aktualnie reprezentują: prof. Antoni Rutkowski (PT Technologów Żywności) uczestnicząc w pra-

cach Prezydium Rady od wielu lat, a od dwóch kadencji jest jej wiceprzewodniczącym, prof. Andrzej Grzywacz (PT Leśne) oraz doc. Jerzy Bielejec (Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Rolnictwa). W poprzednich kadencjach aktywnie uczestniczył w pracach Prezydium Rady dr Józef Luchowiec (PT Zootechniczne).

Przewodniczącymi (prezesami) towarzystw byli i są członkowie rzeczywiści i korespondenci PAN, aktualnie: Andrzej Grzywacz (PT Leśne), Leszek Malicki (PT Agrotechniczne), Rudolf Michałek (PT Inżynierii Rolniczej), Zygmunt Pejsak (PT Nauk Weterynaryjnych), Zygmunt Reklewski (PT Zootechniczne), dawniej: Karol Mańka (PT Fitopatologiczne), Antoni Rutkowski (PT Technologów Żywności), Andrzej Szujecki (PT Leśne), a także członkowie komitetów naukowych PAN, np. Andrzej Libik (PT Nauk Ogrodniczych), Małgorzata Mańka (PT Fitopatologiczne), Jerzy Kita (PT Nauk Weterynaryjnych), Nina Baryłko-Pikielna (PT Technologów Żywności), Piotr Skłodowski (PT Gleboznawcze), Jan Szarek (PT Zootechniczne).

Rada Towarzystw Naukowych posiada swoje wydawnictwo. W latach 1994–2000 był to kwartalnik „Problemy Społecznego Ruchu Naukowego”, który w sześciu tomach przekazywał informacje o najistotniejszych wydarzeniach w życiu społecznego ruchu naukowego i nauki w Polsce, był wydawany przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe pod redakcją prof. Juliana Ławrynowicza. Od 2001 r. jest to pewnego rodzaju kontynuacja dawnego tytułu w zmienionej formule i szacie graficznej pt. „Heureka – Problemy Społecznego Ruchu Naukowego”. Zamierzeniem redakcji jest, aby „Heureka” była nie tylko pismem (kwartalnikiem) o ruchu naukowym, ale przede wszystkim dla towarzystw i stowarzyszeń naukowych, przydatnym i użytecznym w ich działalności [2]. W skład redakcji wchodzi Andrzej Grzywacz, Tadeusz Majsterkiewicz, Stefan Zajączkowski, redaktorami technicznymi są Panie: Barbara Śiupecka i Renata Suska – wszyscy są pracownikami lub współpracownikami Wydziału V PAN.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk wydała i sfinansowała w 1978 r. „Słownik polskich towarzystw naukowych”, aktualnie trwają prace nad nową uzupełnioną i zaktualizowaną wersją tego cennego wydawnictwa [6].

Literatura

- [1] Grzywacz A. 2002. Towarzystwa nauk przyrodniczych w Polsce powojennej. *Heureka – Problemy Społecznego Ruchu Naukowego* (w druku).
- [2] Grzywacz A., Majsterkiewicz T. 2001. Zamierzenia i plany redakcji *Heureka - Problemy Społecznego Ruchu Naukowego* 7(1–2): 7–10.
- [3] Hałoń E. 2001. O współdziałaniu towarzystw naukowych i Polskiej Akademii Nauk. *Heureka – Problemy Społecznego Ruchu Naukowego* 7(1–2): 11–63.

- [4] Informator Nauki Polskiej. 2001. Społeczny Ruch Naukowy 2000, Ośrodek Przetwarzania Informacji, Warszawa, t. 3: 258 ss.
- [5] Rutkowski A. 2001. Towarzystwa naukowe w okresie powojennym 1945–2000. *Heureka – Problemy Społecznego Ruchu Naukowego* 7(3–4): 5–26.
- [6] Słownik polskich towarzystw naukowych. 1978. Towarzystwa naukowe działające obecnie w Polsce, PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.